

Az elmélet metamorfózisa

Az örökösen mozgásban lévő, Bahtyin által legplasztikusabbnak ítélt műfajnak a XX. első felében Magyarországon végbement változásaira, e korszak kitüntetett regénypoétikai kérdéseire irányul Olasz Sándor A regény metamorfózisa a 20. század első felének magyar irodalmában című tanulmánykötetének vizsgálati köre. "Századunk első felében, különösen az 1920-as, 30-as években (...) olyan centrális helyzetbe kerül a magyar regény, amelyben a hagyomány legfontosabb értékei összegződnek, s ugyanakkor utak nyílnak innen a század- és ezredvégi regény felé" – írja Olasz. A korszak jelen felőli újraértésében a recepcióban eddig figyelmen kívül hagyott kérdésekre irányul a figyelem. Ugyanakkor szövegek műfaj szerinti besorolása, és e kategorizálás utáni értelmezése Olasz számára elengedhetetlenné teszi egy elméleti előfeltevérendszer felvázolását, amennyiben e nélkül a későbbi konkrét szövegértelmezések reflektálatlanul, az értelmezői pozíció behatárolása nélkül, a megértés lehetőségét is kizárva létezhetnének csak.

Olasz a tanulmánykötet elején két fejezetet is szentel a regény tipológiai, poetikai–narratológiai kérdéseinek, valamint a század első felének magyar regényhagyományához kapcsolódó problémáknak (*A regény metamorfózisa századunk első felében Tipológiai kérdések, poetikai–narratológiai modellek*). Bahtyin nyomán a regényt rugalmas, örökösen változó műfajnak tekinti, amely egyszerre folyamatosan és szakaszosan változik. A műfaji törvényt betartó folyamaton és azt megváltoztató szakaszosságon túl, vagy inkább ezekkel együtt, a „regényolvasói tudat narrativitása” is változik – írja Olasz –, ami a korábban még regényként nem olvasott művek regényként való értését eredményezi: „Kosztolányi–Esti Kornél szerint a regényhagyomány passzív és receptív, fogyasztói esztétikáját kell megváltoztatni.” A korszerűnek mondható elgondolás, miszerint a valamilyen műfajként való besorolás inkább függvénye bizonyos hatástörténetileg meghatározott olvasásmódoknak, mintsem egyértelműen behatárolható, változatlan szabályoknak, Olasz imént idézett mondatában egy, a szerző által felszámolni kívánt tétellel kapcsolódik össze. Azon túl, hogy reflexió nélkül átveszi a Kosztolányi-recepció egyik megkövült – és éppen az ezredvégi horizont felől átértékelődő – elemét (Kosztolányi=Esti Kornél), egy másik, a tanulmánykötet egészére jellemző hozzáállást is reprezentál: a hagyománytörténeti változásokat, amelyekről bár kijelenti, hogy valamiképp a műfaj inherens jegyeiből adódnak – mégis átutalja a szerzői intenció alakító, formáló hatáskörébe, egyenlőségjelet téve szándék és jelentés, értelmezés (szándék-tulajdonítás) közé. Ugyanezen az oldalon idézi Olasz Palkó Gábor értelmezését (még hozzá igenlő gesztussal), amely éppen az Esti-történetek integrálhatatlanságával, valamint a recepció Esti Kornélt és Kosztolányit azonosító gesztusával hozza összefüggésbe a történetek novellaciklusként való olvasását. Azaz, amikor Olasz a műfaj változékonyságát igyekszik alátámasztani, éppen hogy befa-gyasztja az értelmezés terét, továbbvitel helyett megismétli a recepcióban uralkodó interpretációt.

Olasz a kötet első két elméleti, történeti háttérrel vázoló fejezetében, valamint a konkrét szövegértelmezések során is zavarba ejtő mennyiségű jegyzettel dolgozik, bevonva a legkülönbözőbb irányultságú iskolák által felvetett kérdéseket saját értelmezői terébe. Olyan irodalomelméleti rendszerek kibékítésére, konstruktív összeolvasására tesz kísérletet, amelyek az irodalomról, és azon belül is a regényről gyökeresen eltérő módon gondolkodnak. A probléma azonban nem itt kezdődik: lehetséges a hermeneutika, strukturalizmus, posztstrukturalizmus stb. kérdéseit olyan módon fölvetni, hogy azok a létrejövő értelmezésbe beépülve, termékeny dialógus-

ba lépjenek egymással, valamint az őket integráló horizonttal. A gond inkább azzal van, hogy Olasz tekintélyes mennyiségű ismeretét a vázaltszerű ismertetések után (amelyben – mint az előbb is utaltam rá – korántsem megy végbe a kibékítés), a konkrét szövegelemzéseknél mintha „elfelejtené”. Úgy tűnik, hogy a bevezető két fejezet és az őket követő tizenegy mintha nemcsak kötet szerkezetileg különülne el: a regényről való gondolkodást vázaltszerűen összefoglaló és a szövegeket értelmező Olasz horizontja nehezen integrálható. Elképzelhető, hogy a korábban idézettekkel is összefügg, amiért ez az éles különválás létrejött: egy önmagát legelemibb szinten föl számoló elméleti háttér nehezen képes szilárd bázisként szolgálni a szövegértelmezések során. Számomra a kötet legproblémásabb aspektusa a két fejezetnyi elméleti alapvetés ellenére is éppen az értelmező kérdezőhorizontjának tisztázatlansága. Ugyanis a helyenként erős szövegérzékenységről árulkodó írások (melyek inkább tünnek gondolatindító kérdésfeltevéseknek, mint kidolgozott értelmezéseknek) meglepő kijelentéseket tesznek a regényről, különösen a bevezető fejezetek ismeretében: „Az alkatból következő szubjektív epikus hangoltság és médiumkereső beállítottság *Krúdy* valamennyi művére jellemző. Az ő írói világában minden csak ürügy önmaga kifejezésére, a személyesség és a lírai alkatú öntükörzés egybeesik. Az *N.N.*-ben a névadás, pontosabban annak hiánya is jelzi, hogy az író az egyéni sorsképletten túl az általánosítható vonásokat akarja kiemelni. Senkire sem és mindenkire (de legalábbis nagyon sok emberre) érvényes, amit mond. Az *N.N.* a rejtőző vallomásosság regénye” (Vallomásosság és metaforikusság *Krúdy Gyula N.N. című regényében*). A szerzői alkatot az értelmezés alapjául megtevő regényfelfogás az Olasz által emlegetett Bahtyin, *Genette* vagy a hermeneutika elméleti háttérével is kibékíthetetlen. Az olyan kijelentések pedig, amelyeket például a tanulmánykötet második bevezető tanulmányában olvashatunk, egyenesen kérdésessé teszik a megidézett háttérként bevont elméleti rendszerek következetes átsajátítását: „Az írók az ego-n keresztül foglalkoznak a lét fontos problémáival, mivel ők gondolkodnak regé-

nyeik lapjain akkor is, ha hőseiket gondolkodtatják, beszélgetik” – írja Olasz az egzisztenciálisnak nevezett regényirány (?) tárgyalásakor. (Ezen irányba sorolja többek között *Németh László Gyász és Iszony* című regényeit.) Amennyiben eltekintünk attól, hogy egy ilyen olvasásmód milyen mértékben teszi lehetővé egy regény regényként való értését, és miként redukál valamennyi irodalmi művet írója lelki vívódásainak kivételévé, lehetővé téve az olvasó számára az olvasás során a konstruktív újraalkotást, a „másságon keresztüli önmegértést”, s kizárólag az értelmezés kontextusában vizsgáljuk, a kijelentés akkor is megmarad problémásnak. Hiszen ha csak az Olasz által oly sokat emlegetett, és a gondolatmenet egyik kiindulópontjául is szolgáló Bahtyin dialogicitás-elméletét hozzuk példának, rögtön szembetűnik a szöveg alapjaiban létező önellentmondás.

Olasz konkrét szövegelemzése (A regényíró *Kosztolányi* című fejezetet leszámítva) minden esetben az értelmezni kívánt művet egy – igen szűk – kérdés irányából szólaltatják meg, amely értelmezési stratégia a százelő magyar regényirodalmában végbe menő változások átfogó bemutatását teszi meg a kötet szervezőelvének. Azaz a tér, az idő, a narráció, a világ-, illetve szövegszerűség, a motívumrendszer megváltozása a százelő regényeiben néhány tipikusnak mondható regény rövid, egy adott problémát körbejáró elemzésével kerül bemutatásra. Valamennyi fejezetnek vannak elgondolkodtató meglátásai, amelyek az eddig részletezett ellentmondások ellenére is a kötet fontosságát, létjogosultságát támasztják alá. A *Márai*-regény intertextuális viszonyainak vagy a *Füst*-regény időszerkezetének vizsgálata mindenképpen a recepció termékeny továbbbírásának példái, amely értelmezések kérdésfelvetéseikkel hozzájárulnak a magyar irodalomtörténet egyik – a regény szempontjából mindenképpen – kitüntetett pillanatának árnyaltabb és sokoldalúbb megértéséhez.

OLASZ SÁNDOR: *A regény metamorfózisa*. Tankönyvkiadó, Bp. 1997.

Kós Krisztina